

Bir Günde Ahıska

Yunus ZEYREK

Ahıska - Posof sınırında Cak Kalesi ve Posof Çayı (Foto Y. Zeyrek).

4 Mart sabahı erkenden Posof'ta kahvaltımızı yaptıktan sonra güneşin pırl pırl ışıkları altında yola çıkıyoruz. Menzilizimiz Ahıska.

Posof'tan çıkınca aklıma 1886'da buraları dolaşan Rus arkeologu Kontes Uvarova geliyor. Sahi o buralarda dolaşırken nereden bahsediyordu? İşte solumuzda, küçük bir tepenin koinunda küçük Zendar köyü ve sağımızda, aşağıda, Posof Çayı vadisinin derinliklerinde Kıpçak Atabeklerinin tahtı Cak Kalesi. Burada fotoğraf çekmeden geçilmez.

Türkgözü Gümrük Kapısı'nda geçişimiz kolay oldu. Zira **Posof Kaymakamı Muammer Köken** Beyle beraberiz. Kaymakam Bey çelimsiz bir Gürcü polisi olan Vasili'yi, önceki gelişlerinden tanıyor. Hâl hatır soruyor. Vasili Türkçe öğrenmiş. Küçük oğlundan bahsediyor, hasta olduğunu, aşı yaptırdığını söylüyor. Çocuğunun adını soruyorum, "Teo!" diye

cevaplıyor. Buradan üç beş dakika içinde geçiyoruz. 1996 yılında bu kapıdan Ahıska'ya geçişimi hatırlıyorum... Saatlerce beklemek zorunda kalmıştım. "Efendi, peşkeş!" diyerek para istiyor, aza kail olmuyorlardı! Şimdi, özel bir ilgiyle ve kısa sürede bu kapıdan kurtulmanın sevinciyle arabamızı toprak yola vuruyoruz.

Bakımsız ve çok virajlı bir yolda Noxrep köyünün levhasına bakıp Vale'ye doğru ilerliyoruz. Vale, Tiflis'ten Ahıska'ya gelen demiryolu hattının son istasyonudur. Yol, kasabanın içinden geçiyor. Bir iki yerde insan grubu görüyoruz. Kasabayı ikiye bölen yolun kenarında pejmürde bir askerî kamyon duruyor. Belli ki Sovyet devrinin hatırası. Solumuzda yine aynı şekilde askerî lojmanlar var. Bu binalar adeta metruk ve bakımsız. Kasaba çıkışında, yine solda okul binası göze çarpıyor. Bu binanın dış yüzü yeni boyanmış.

Etrafta kar yok. Tabiat, yapraktan, çiçekten ve bütün ziynetinden soyunmuş gibi... Vale'yi çıkınca solda Aral yolu ayrılıyor. Levhadan 6 km olduğu anlaşılıyor. Biraz ileride yolun sağında Didi Pamaç (Büyük Pamaç) köyünü görüyoruz. Çıplak tepeler arasında, yolun iki yanında bahçelikler göze çarpıyor. Virajlı bir yoldan iniyoruz. Birazdan solumuzda Ahıska'dan Vale'ye giden demiryolunun rayları, sabah güneşi altında parlamaya başladı. Suxlis köyüne geliyoruz. Bu köyü çıkar çıkmaz solumuzda bizi takip eden bir suyun köpüre köpüre aktığını görüyoruz. Bu, bizimle beraber doğuya doğru akan Posof Çayı'dır. Birazdan da bu çayın üzerinde, geçeceğimiz köprüde fotoğraf çekiliyoruz. Etrafa bakarken farklı duygular yaşıyorum. Zira 1828 Osmanlı-Rus savaşında buralarda çok kanlı muharebeler cereyan etmiştir.

Sabahın güneşiyle ışık ışık bir âlemde, Posof Çayı ile birlikte Ahıska'ya giriyoruz.

Ahıska'ya ilk defa 1996 yılında gelmiştim. O zaman çok sönük olan caddelerde şimdi insanlar görüyorum. Belli ki o günden bu güne şehirde bir canlılık meydana gelmiş. Şehir meydanının en dikkat çekici ön cephesine beyaz granitten bir Tamara heykeli yerleştirilmiş.

Hiç vakit kaybetmeden kaleye çıkıyoruz. Burada mahzun Ahmediye Camii bizi bekliyor. 1996'da ziyaret ettiğim bu caminin ahvâlinde bir değişiklik yok! Erzurum köylerinde restore etmek için kilise arayan Gürcülere mukabil Türkiye, bilgisiz ve duygusuz bürokratları sayesinde bu camiyi hâlâ keşfedebilmiş değil!

Kaleyi geziyoruz. Cami ve medresenin perişan fotoğraflarını on üç yıl sonra tekrar çekiyorum. Bunları kör gözlere sokmaya kararlıyım. O zamanki ziyaretimde müsaade etmedikleri müzeyi dolaşıyoruz. Bayan görevli, fotoğraf çekemeyeceğimi işaret ediyor. Ama fotoğraf makinesinin girdiği yer Ahmediye Müzesi olursa, makine söz dinler mi...

Sabahın parlak güneşi altında cami, medrese, kale, su kemeri, Posof Çayı, demiryolu hattı ve alaca karlar altında Ahıska, objektifimize poz veriyor... Melûl mahzun duygularla arabamıza biniyoruz.

Kaymakam Beyin delaletiyle Vali Yardımcısı Samvel Beyin yanına gidiyoruz. Şoförümüz bir otelin önünde duruyor. İşte burası dediler, indik. Halbuki ben resmî bir binaya gideceğimizi zannediyordum. Meğer burada vali yardımcısı özel işinin başında bulunabiliyormuş! Haberli olduğu için Samvel Bey bizi dış kapıda karşılıyor; odasına alıyor. Hâl hatır derken

Ahıska'da Ahmediye Camii melûl mahzûn...

çaylarımız geliyor. İki mülkî memur, sınır ahvalinden konuşurken ben etrafı tarıyorum. Samvel Beyin arkasındaki renkli yağlı boya tablosu, eteğinde atların otlatıldığı çok sarp bir kaleyi resmediyor. Bu kaleyi soruyorum. Samvel, "Sizin Altunkala dediğiniz kaledir." diyor. Ben heyecanla makineme davranıyorum. Zira burası Kıpçak Atabeklerinin, 1578'de Osmanlı fethi sırasında ellerinde kalan son kaleydi. Yıllar önce bir kitabıma koyabilmek için fotoğraf getirtmiştim, fakat kalıntıdan başka bir şey değildi. Halbuki şimdi bu kale bütün haşmetiyle karşımdaydı.

Odanın bir köşesindeki raflarda kapakları Ermenice yazılı tarihî kitaplar görüyorum. Samvel'e soruyorum, fakat net şeyler söylemiyor. Meğer bizimle Türkçe konuşan Samvel, Türkiye'yle geliştiği olan, işleri yolunda Ermeni bir tüccar.. Onun verdiği bilgilere göre, Ahıska'nın yarıya yakını Ermeni olmak üzere 30.000 nüfusu varmış. Bu sayı köylerle birlikte 50.000'e çıkıyormuş. "Burada herhangi bir sosyal karışıklık veya etnik problem yok!" diyor. Zaten ekonomik yönden zaruret hâlinde bulunan bölgede insanlar kendi derdiyle meşgulmüş.

Samvel'e, bizi Tiflis'ten gelip burada buluşacağımız bir arkadaşın telefonunu veriyoruz; arıyor. Birazdan Tiflis Ahıska Türkleri Vatan Cemiyeti Başkanı İsmail Molidze oraya geliyor. Samvel'le vedalaşarak ayrılıyoruz.

İsmail, on beş seneden beri Gürcistan'da yaşıyor. Ailesi Ahıska'nın Anda köyünden sürgüne gönderilmiş. Tiflis'e gelmiş ve bu şehirde hukuk tahsili yapmış. Şimdi Ahıska Türklerinin vatana dönüş faaliyetine katılmış. Ahıska'da da bir ofisleri var. Bizi oraya götürüyor. Ofiste dört kişi çalışıyor. Bir yıldan beri buradayız diyorlar. Aslında Zanavlı olup Azerbaycan'dan gelen Aydın konuşuyor: "Hâlihazırda Ahıska'da 22 evde yaşamakta olan 42 aile gelmiş bulunmaktadır. Biz buraya gelecek olan halkımızın entegrasyonu için zemin hazırlama gayretindeyiz. Zor şartlarda yaşıyoruz. Bazan yardım geliyor, fakat plânsız programsız bu tür yardımlarla hayat devam eder mi? Hemşehrilerimiz vatan diyerek buraya geliyorlar; fakat iş imkânı ve geçim kaynağı bulamadıkları için dönüp gidiyorlar. TİKA'ya proje verdik, sonuç alamadık. Bizimle ilgilenmek maksadıyla bir adam buralara gelip gidiyor. Fakat hâlâ işe yarar bir şey yok! Halbuki dişe dokunur bir proje gerçekleştirilirse halkımız için yararlı olur; böyle bir proje, halkı özendirir ve güven duygusunu artırır." diyor.

Aydın buralara gelen görevlinin adını da veriyor. Fakat bu kadar zaman geçmesine rağmen bir şey ortaya çıkmadığından bu adamın niçin gelip gittiğine bir anlam veremiyor.

Adigön ve Aspinza'da Acaralılar da yaşadığını söylüyorlar. Bu ofiste çalışanlardan biri de daha önce Moskova Vatan Cemiyetinde çalışan Süleyman Barbakadze'nin kız kardeşinin oğlu Tariyel Lom-sanidze. Tariyel'in babası Acar olup ailesi Acara'da, Kobulet'te yaşıyormuş.

Ahıska ofisindeki arkadaşlar, buraya gelip yerleşmiş olan Ahıskalı ailelerin çocuklarının 23 Nisanda Türkiye'deki bayram şenliklerine götürülmesini istiyorlar. Posof'la kültürel bağların şimdiden kurulmasını arzu ediyorlar. ¹

Yine Ahıska ofisinde Bursa'ya yerleşmiş Ahıskalılardan Ramiz'i görüyoruz. Ramiz, buralarda tekstil, toptancılık ve halı yıkama üzerine bir iş kurmak istiyor.

Bu arada Posof Kaymakamı, Türkiye'nin bölgeye götüreceği hizmetlerde sorumluluk almaya hazır olduklarını, bununla ilgili teknik imkânlarının bulunduğunu söylüyor. Aksi takdirde çok para harcanarak az ve daha verimsiz sonuçlar alınabileceğini belirtiyor.

İsmail Molidze'ye bugün itibariyle Gürcistan'a dönmüş bulunan Ahıskalıları soruyorum. "Tiflis'te 33, Özürget'te 36, Kutayıs'ta 32, Batum-Kobulet'te 20 aile olmak üzere 1300 kişi var." diyor.

Ahıska'dan Aspinza ve Hirtız'a doğru yola çıkıyoruz. Saatimiz bizim saatle 11.40'ı gösteriyor.

Aspinza-Hirtız

Ahıska'dan çıkıp güneye doğru yöneliyoruz. Yolumuz düz tarlalar arasından geçiyor. Karşıda, solda bir köy görünüyor. Burası, sürgünden önce Türk ahalinin yaşadığı Mineze köyüdür. Aşağıdan Kür ırmağı geliyor, köyün önünden geçerek kuzeye doğru gidiyor. Az sonra batıdan gelen Posof Çayını da alıp doğruya doğru akarak, Azgur, Borcom ve Tiflis üzerinden Hazar Denizi'ne doğru akacaktır. Önümüzde bir boğaz var. Köprüden boğazın sol yakasına geçiyoruz. Ura-vel yolu sağa ayrılıyor. Birazdan solumuzda, tepelerin eteğinde, önü geniş tarlalarla Rustav köyü görünüyor. Burası, Gürcistan'ın ünlü şâiri Şota Rustaveli'nin köyü. İndusa, Oşora köylerinin yolu burada ayrılıyor. İleride Damala köyü var. Burayı geçince Aspinza'ya ulaşıyoruz. Ahıska'dan buraya 20 dakikada gelmişiz.

Aspinza'ya bakıyorum, kasabanın girişinde adeta başından geçenleri haykıran bir yapı var. İsmail, buranın bir kahvehane olduğunu söylüyor. Önünde bir küme insan toplanmış. Bunun dışında hayat eseri görülüyor. Şu arkadaki büyük yapı da öyle... Sor-sak, kim bilir neler anlatır...

Aspinza'da Eski Kaplıca ve Kür Nehri.

Kür ve buna bağlı dereler, bölgenin hayat damarları. Ahıska'dan beri ters istikamette aktığımız Kür, Aspinza'nın önünde de kendini gösteriyor. Kasabanın doğusundan çıkıp Hırtız'a yöneliyoruz. Bu esnada İsmail, sağa sapalım diyor. Az aşağıda akan Kür'ün üzerindeki asma köprüden geçiyoruz. Kür'ün sol yakasında küçük bir yapının kalıntısını gösteriyor: "Burası Aspinza'nın tarihî kaplıcasıydı. 1944 sürgününden sonra suyu kesildi ve kayboldu; 1954 yılında, buradan 200 metre ötede su bulundu." diyor.

Geldiğimiz yoldan dönerken köprüde durup nehrin fotoğrafını çekiyorum. Arkadan bir ihtiyar geliyor, onu da çekiyorum. Bu ihtiyar, makineye poz veriyor ama dil vermiyor!

Ana yola çıkıp Hırtız'a yöneliyoruz. Kayalık tepelerin yamaçları taraçalardan meydana geliyor. Şimdi sahipsiz olan bu taraçalar, bir zamanlar burada mutlu bir hayat yaşayan yerli Türk ahalinin çalışkanlığının ve alın terinin belgeleri gibi tabiatı süslüyor.

Cigor (Nijgor) köyünü geçiyoruz. Solda Saro ve Xızabavra; sağda Toloş ve Azgüde köylerinin yol sa-

pakları görülüyor. Birdenbire Hırtız görülüyor. Zira biz yüksekteyiz, Hırtız aşağıda kalıyor. Burası, Kür nehrinin sağ yakasında bir boğazda küçük bir kasaba. Sarp kalesinin fotoğraflarını çekiyoruz. Bir zamanlar meşhur bir kale ve mamur bir memleket olan Hırtız'da hayattan eser yok. Hırtız'ın meyvesi, bilhassa dutu dillere destandı.

Paravan Çayı, köpüre köpüre akıyor ve Hırtız'da Kür'e karışıyor.

Ahıska'da olduğu gibi Aspinza ve Hırtız'da da kar yok. Kar, etraftaki yüksek tepeleri alacalamış. Hava açık. Tabiat tezyinatından soyunmuş, tamamen kendi hüviyetiyle göz önüne serilmiş vaziyette...

Saat 13.00'ü gösterirken biz geldiğimiz yoldan geri dönüyoruz. Fakat bu kadar yol gelip bu kadar memleket görüyoruz da canlı bir hayat göremiyoruz. Adeta dünya burada durmuş gibi. Yollarda bile tek tük insana ve motorlu bir vasıtaya rastlanabiliyor. Hırtız'dan ayrılırken bu durumu kabullenemiyoruz. Yani bu kadar yol geldik, sadece kale ve eski yapı birkaç ev gördük. Kür'ün sessiz sessiz akışı da bize

şahit, başka bir şey yok. Hirtz'in girişinde birkaç eski evi fotoğraf makinesiyle tespit ediyorum. İsmail, "Bu yapılar, bir zamanlar bizim halkımızın evleriydi!" diyor.

Geride dönüp artık hiç durmadan yola devam ediyoruz. 45 dakika sonra Ahıska'ya geliyoruz. Vatan Cemiyeti ofisine ayaküstü uğruyoruz.

Şimdi arabamızın yönü doğuya doğrudur. Önümüzde Azgur var.

Azgur-Borcom

Ahıska'yı çıkar çıkmaz solda Kilde köyü görünüyor. Burası da bir zamanlar bizim halkımızın yaşadığı köylerden biriydi. Birazdan Agara'ya geliyoruz. Agara, kayalık tepelerin eteklerinde yol boyu uzanıyor. Sağımızda Kür nehri bizimle birlikte doğuya doğru koşuyor. Büyük bir düzlüğe geliyoruz. Burası Mugaret köyü. Sürgün sırasında çevre köylerden kamyonlarla taşınan halkın toplu olarak hayvan vagonlarına doldurulduğu yer! Bunları hatırlayınca içim kanıyor. İşte burası, büyük bir zulme sahne olmuş ve şahitlik etmiştir...

Mugaret'ten çıkıp Sakunet köyüne geliyoruz. Kür, bu köyü iki yakaya ayırıyor. Ana yoldan sağa saparak köprüyü geçip köye giriyoruz. İşte az yukarıda Sakunet Camii bizi bekliyor. Hayır beklemiyor; bekliyor olsaydı iki rekat namaz kılmanıza imkân verirdi. Bu caminin kitabesi duruyor: "Sene 1346" dediğine göre 1930 yılında yapılmış.² Demek ki bu kadar yıl kurda kuşa barınak olmuş! Minaresi yok edilmiş. Dışarıdan bakınca çatı ortasındaki sac kubbe, bu yapının bir mâbed olduğuna işaret ediyor. Mihrabı belli belirsiz duruyor. Minberi sökülmiş. Fakat minbere çıkılan merdiven basamaklarının izleri duvarda görülüyor. Kuş mekânı hâline gelen ahşap mahfil duruyor. Mahfilin rengârenk ahşap yapısı, ustasının sanatını bu günlere taşımış. İç kubbenin tezyinatı keza... Bu mâbedde on dört sene ibadet edilmiş. Ondan sonra da bu camiye yapanlar kökten sürgüne gönderilmişler. Şimdi o köyde Türk yaşamıyor. Karmakarışık duygular içinde Sakunet camiinden ayrılıyoruz.

Şimdi ilk menzimizde Azgur var. Azgur'a giderken Zigıla ve Büyük Agara köylerinden geçiyoruz. Çise ve Temlala köylerinin yolu sağa sapıyor. Azgur'a giriyoruz. Burası bir zamanlar Ahıska'nın en mamur kasabasıydı. Kür nehri burada daha haşmetli akıyor. Nehrin sağ yakasındaki tarihî kale bütün heybetiyle Azgur'a bakıyor. Kasabanın iki yakası muntazam bir köprüyle birleşiyor. Köprüye ve kaleye bakan eski evlerin hangi hatıraları sakladığı kafama takılıyor. Ama

bu hatıraları dinlemeye, anlamaya tahammülümün olmadığını hissediyorum. Hele bu eski evler arasındaki eski Türk hamamının perişan kubbesi, insana durma ve dinleme der gibi bakıyor. Azgur, Azgur! Sen hangi hadiselere, ne saadetlere ve hatta ne zulümlere şahit oldun... Anlatmasan da biliyoruz...

Azgur'dan çıkıp Tiflis istikametinde ilerliyoruz. Bir taratan da bu coğrafyanın tarihî macerasını konuşuyoruz. Sağdaki küçük bir tepe üzerinde Bedre kalesini görüyoruz. İşte diyorum 1944 yılına kadar Türk ahalinin yaşadığı yerler burada sona eriyor. Yolumuz Azgur'dan itibaren bir boğaza giriyor. Derin bir vadide Kür nehri kenarından doğuya gidiyoruz. Önümüzde, maden suları ve sayfiyeleriyle meşhur Borcom şehri var.

Borcom'dan Kutayıs'a

Saatimiz, bizim saatle 15.00'i gösterirken Kür nehriyle birlikte Borcom'a giriyoruz. Buraya daha önce 1996 yılında gelmişim; bu ikinci gelişim. Ormanlık yalçın tepelerin arasında, derin bir vadinin içinde yer alan Borcom, bir şehir olmaktan ziyade dinlenmeye gelenlerin dünyadan el etek çektikleri bir oteller mekânı gibi.

Hava soğuk. Her taraf karlar altında. Arabadan inmeden bir şehir turu atıyoruz. Her hâlimden buranın turistik bir yer olduğu anlaşılıyor. Şoförümüz, iki katlı, eski ve süslü bir yapının önünde durdu. Aşağıdan bakıyoruz. 1892-Mirza Rıza Han ibaresini görüyoruz. Balkonun arka duvarında Arap yazısıyla 1309- kitabesi görülüyor.

Artık güneşin rengi soluyor. Yola devam ediyoruz. Sağımızda Kür, onun sağında da demiryolu; üçümüz birlikte gidiyoruz. Axaldaba köyünü geçiyoruz. Bu köy ismi Artvin ve Acara'da da var. Bir anda boğazdan kurtulduk ve geniş bir ovaya açıldık. Artık viraj yok, dümdüz bir yolla gidiyoruz. Fakat iyi bir yol değil. Kür nehri, bu geniş ovada yayılarak gidiyor. Boğazın son noktasında Gürcüce Taşıs-kari levhasını gördüm. Taş-kapı demek. Burası tarihte Türk Gürcistan'ının son noktasıdır. Yani bu geçidin batısı Türk coğrafyası, doğusu Gürcü yurdu. Bu hususu Gürcü tarihçiler de bilir.

Önümüzde Haşur şehri var. Saatimiz 15.35'i gösterirken Haşur'a dahil olduk. Burada İsmail'den ayrılıyoruz; o Tiflis'e gidecek. Tiflis buradan 113 km. Tiflis istikametinden u şeklinde sola saparak Kutayıs üzerinden Batum'a gideceğiz. Bu, adeta geri dönmek gibi oluyor. Ahıska'dan Batum'a gitmek için Adigön-Xula, yani Yukarı Acara yolunu kullanmayı

düşünüyorduk. Fakat bu yolun iyi olmadığını, sıkıntı çekebileceğimizi söylediler. Kutayis yolu iyidir, transit yoldur, oradan gitmeli, dediler. Bu tavsiyeye uyarak kuzeyden batıya, Kutayis'a yöneldik. Buraya karanlık çökmeden ulaşmanın derdindeyiz. Ama ne çare, yol uzadıkça uzuyor.

Xaşur'dan batıya yöneldiğimizde yol levhasından önümüzde 245 km yolun olduğunu anlıyoruz. Suram kasabasını geçerek Suramula deresiyle gidiyoruz. Burada bir şeyi fark ettim. Sabahtan beri dolaştığımız Posof, Ahıska, Aspinza, Xirtız, Azgur, Borcom ve Xaşur bölgesinin suları Hazar Denizi'ne doğru akıyordu. Şimdi batıya giderken Suram'dan itibaren bu dereler, çaylar, batıya, Karadeniz'e doğru akıyor.

Kutayis yolu Avrupa-Türkiye ve Asya'yı birbirine bağlayan çok önemli bir transit yol. Fakat daha önce anlatıldığı kadar iyi bir yol olduğunu söyleyemeyiz. Derin vadilerde virajlarla yol alıyoruz. Üstelik o kadar geniş bir yol da değil, iki şeritli bir yol. Bu yolda Türkiye plakalı birçok kamyon görüyoruz.

Uzun ve çok dar bir tüneli geçiyoruz. Güneşin rengi solmaya yüz tutmuş. Rikotula köprülerini geçerken Bursa'nın Mezit köprülerini hatırladım. Kendisi Antalyalı olan Kaymakam Bey kinayeli konuşuyor: "Ne zamandır doğuda yaşıyordum. Bugün de hep doğuya gittik. Oh be nihayet batıya yöneliyoruz; çoktandır batıya gitmemiştim!" diyor.

Yol boyunca coğrafi isimlere dikkat ediyorum. Xunevi köyünün ismi, kafamda bölgede buna yakın isimleri hatırlatıyor: Xunan, Xunemis... Belli ki bu isimler Hunların hatırası...

Shoropan'da nihayet dar boğazlardan nispeten kurtuluyoruz. Kutayis'a 37 km var. Zestafon'a giriyoruz. Bu şehrin ismi, zihnimde demiryolu tarihiyle birlikte canlanıyor. Güney Kafkasya'da demiryolları, Çarlık Rusya'sı zamanında inşa edilmişti. Bu bölgede işleyen ilk demiryolu, 1871 yılı ağustosunda açılan Batı Gürcistan'daki Poti-Zestafon hattıdır. Bu hat, daha sonraki yıllarda doğuda Tiflis üzerinden Bakü'ye, batıda da Batum'a kadar uzanacaktır.

Burada erik ağaçları çiçek açmış. Şehrin girişinde fabrika harabeleri ve demiryolu hurdalıkları görülüyor.

Kutayis'a yaklaşırken birden bire güneşin ufukta kızıl bir tepsi hâline geldiğini görüyoruz. Solumuzdaki geniş ovada yayılarak akan ırmak, bizimle beraber akşamın olduğu ufuklara, batıya doğru yol alıyor.

Acıktık ama nerede yemek yiyeceğimize karar veremiyoruz. Kutayis yolunun sağında bir Türk lokanta-

Muammer Köken, İsmail Molidze, Yunus Zeyrek
Hirtız'da

si görüyoruz. Şoförümüz hızlı bir yay çizerek buraya yanaşiyor. Bizden başka kimse de görünmüyor. İçeri ayak atar atmaz bizi sağdaki dolabın üzerine dizili türlü çeşit şişeler selâmladı! Bizi karşılayan kişiye sorduk, Hataylı olduğunu söyledi. Ama burada yemek yemeyeceğimiz de derhal anlaşıldı. Yemek işi Batum'a kaldı.

Saatimiz 17.15'i gösterirken Kutayis'a giriyoruz. Artık gece. Maalesef bu tarihî şehri gündüz gözüyle seyredebemeyeceğiz. Zira bu akşam Batum'a ulaşmıyoruz.

Kutayis, Gürcü Krallığının eski tahtıdır. Dolayısıyla tarihî bakımdan ayrı bir önemi vardır. Bu duygularla şehir meydanına geldik. At üstünde büyük bir heykelin önündeyiz. Arkasında da görkemli tiyatro binası var. Fotoğraf çekiyoruz. Cadde kenarında meraklı bakışlarla bizi seyreden gençlere yöneliyorum. "Bu heykel Kral Irakli mi?" diye soruyorum. Aralarından biri Türkçe, "Hayır, o Kral David Ağmeşenebeli!" diyor. Seni adın ne diyorum, "Irakli!" diyor. Birkaç defa Türkiye'ye gitmiş, Türkçe konuşabiliyor.

Gecenin karanlığında Batum yolunu sorarak Kutayis'tan ayrılıyoruz ●

- 1 Bu yazı kaleme alındıktan sonra, Posof Kaymakamlığının 23 Nisan davetiyle ilgili teklifi Ahıska'nın Gürcü valisi tarafından kabul edilmediği öğrenildi.
- 2 1930 yılında Sovyet ülkesinde cami yapılabilir miydi? Peki bu tarih nedir?

